

УДК 172:355.23:342.7

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-12\(22\)-126-136](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-12(22)-126-136)

Горелова Вероніка Юріївна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук, Таврійського Національного Університету імені В.І. Вернадського, Навчально-науковий гуманітарний інститут, Кафедра державно-правових і гуманітарних наук, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЯК ФУНДАМЕНТ ПРОТИДІЇ ПРАВОВОМУ НІГІЛІЗМУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ РЕФОРМ

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню правового нігілізму військовослужбовців як прояву глибинної морально-етичної та правової кризи, що негативно впливає на боєздатність, дисципліну та стратегічну стійкість держави. Підкреслюється, що стандартні каральні підходи до відповідальності за військові правопорушення не формують довготривалої мотивації до дотримання норм, оскільки залишають поза увагою базові ціннісні установки, від яких залежить готовність військовослужбовця діяти в межах права. Наголошується, що внутрішня етична регуляція здатна значно підсилити зовнішній правовий контроль, адже формує уявлення про честь, обов'язок і персональну відповідальність як невід'ємні складники військової професії та культури служіння.

Розкрито механізми поступового руйнування правової культури особового складу через повторюваність дрібних порушень, толерування подвійних стандартів та відсутність чітких моральних орієнтирів. Визначено, що ці процеси створюють сприятливе середовище для розвитку системного нігілізму, який підриває довіру до командування та знижує ефективність правових норм. З'ясовано, що інтеграція військової етики та концепції етичного лідерства у підготовку й управління має здатність змінювати моделі поведінки, перетворюючи норму права на внутрішню потребу, а не лише на формальний обов'язок.

Особливу увагу приділено необхідності включення морально-етичного компонента до адміністративно-правової реформи, яка повинна охоплювати оновлення змісту навчальних програм, створення незалежних етичних інституцій, впровадження процедур оцінювання доброчесності командного складу та вдосконалення механізмів відповідальності за військові правопорушення відповідно до міжнародних стандартів. Обґрунтовується висновок, що поєднання етики й права створює ефективну превентивну модель, яка зміцнює дисципліну, підвищує довіру всередині військової організації, забезпечує її відповідність

міжнародним стандартам гуманності, професійності та відповідального застосування сили, а також виступає стратегічним чинником національної безпеки й легітимності військової сили у демократичному суспільстві. У статті вперше системно обґрунтовує інтеграцію морально-етичного компоненту у адміністративно-правову реформу як превентивний механізм протидії правовому нігілізму військовослужбовців.

Ключові слова: правовий нігілізм військовослужбовців, відповідальність за військові правопорушення, правосвідомість військовослужбовців, протидія правовому нігілізму військовослужбовців, статус військовослужбовця, адміністративно-правова реформа, військова етика, етичне лідерство.

Horielova Veronika Yurievna Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of State-Legal and Humanitarian Sciences, V.I. Vernadsky Taurida National University, Educational and Scientific Humanitarian Institute, Department of State-Legal and Humanitarian Sciences, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>

MORAL AND ETHICAL PRINCIPLES AS THE FOUNDATION FOR COUNTERACTING LEGAL NIHILISM AMONG MILITARY PERSONNEL IN THE CONTEXT OF REFORMS

Abstract. The article is devoted to a comprehensive examination of legal nihilism among military personnel as a manifestation of a profound moral-ethical and legal crisis that adversely affects the state's combat capability, discipline, and strategic resilience. It is emphasised that conventional punitive approaches to liability for military offences do not foster long-term motivation to comply with norms, as they overlook the fundamental value-based orientations that determine a service member's willingness to act within the bounds of the law. It is highlighted that internal ethical regulation can significantly reinforce external legal oversight, as it shapes the understanding of honour, duty, and personal responsibility as integral components of the military profession and the culture of service.

The mechanisms of the gradual erosion of the legal culture of military personnel through the repetition of minor violations, the toleration of double standards, and the absence of clear moral guidelines are revealed. It is determined that these processes create a favourable environment for the development of systemic nihilism, which undermines trust in the command structure and reduces the effectiveness of legal norms. It is found that the integration of military ethics and the concept of ethical leadership into training and management is capable of transforming behavioural patterns, turning legal norms into an internal need rather than merely a formal obligation.

Particular attention is paid to the necessity of incorporating a moral-ethical component into the administrative-legal reform, which should encompass the renewal

of educational programme content, the establishment of independent ethical institutions, the introduction of procedures for assessing the integrity of command personnel, and the improvement of mechanisms of liability for military offences in accordance with international standards. It is substantiated that the combination of ethics and law creates an effective preventive model that strengthens discipline, increases trust within the military organisation, ensures its conformity with international standards of humanity, professionalism, and responsible use of force, and also serves as a strategic factor in national security and the legitimacy of military power in a democratic society. For the first time, the article systematically substantiates the integration of the moral-ethical component into administrative-legal reform as a preventive mechanism for counteracting legal nihilism among military personnel.

Keywords: legal nihilism among military personnel; liability for military offences; legal consciousness of military personnel; counteraction to legal nihilism among military personnel; the status of a service member; administrative-legal reform; military ethics; ethical leadership.

Постановка проблеми. Правовий нігілізм військовослужбовців становить серйозну загрозу для боєздатності та національної безпеки, особливо в умовах воєнного стану та необхідності дотримання міжнародних стандартів гуманності. Традиційні, переважно каральні методи відповідальності за військові правопорушення виявляються недостатніми, адже коріння проблеми лежить у площині моралі та ціннісних орієнтацій. Це зумовлює потребу у дослідженні та обґрунтуванні інтеграції морально-етичних засад як ключового елементу протидії правовому нігілізму військовослужбовців, що має стати основою успішної адміністративно-правової реформи та формування стійкої військової культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти дослідження правового нігілізму військовослужбовців та його впливу на дисципліну й боєздатність висвітлюються такими українськими та зарубіжними науковцями, як О. Зайчук [1], О. Сивак і В. Дурач [2], Коба, М., Коба, О. [3], а також D. Snider і С. Wade [4]. У їхніх працях розкривається сутність нігілізму як соціально-психологічного явища, аналізуються моральні засади військової служби та концепція етичного лідерства.

Окрему увагу вітчизняні дослідники приділяють проблемі правової культури військовослужбовців. Так, В.М. Александров [5] наголошує, що професійно-правова культура військовослужбовця передбачає глибоке знання законодавства, переконаність у необхідності його дотримання та вміння застосовувати правові засоби у службовій діяльності. С.Ф. Денисюк [6] у своїй роботі підкреслює, що правова культура військовослужбовців Національної гвардії є ключовим чинником формування правової держави, проте її теоретичні аспекти досліджені ще недостатньо.

У сучасних умовах воєнного часу також актуалізується питання трансформації військових традицій як елементу правової культури, що визначає поведінку та правосвідомість особового складу [7].

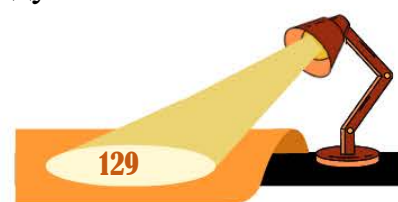
Однак інтеграція морально-етичного компоненту у практичні механізми адміністративно-правової реформи та систему притягнення до відповідальності за військові правопорушення поки що не отримала належної систематизації і розроблена не в повному обсязі.

Метою дослідження є обґрунтування ключової ролі морально-етичних засад у формуванні високої правосвідомості військовослужбовців та розробка практичних рекомендацій щодо включення цього компоненту в стратегію протидії правовому нігілізму. Особливий акцент робиться на інтеграції етичних принципів у процес адміністративно-правової реформи, що має забезпечити ефективність правових механізмів, зміцнити дисципліну та підвищити відповідність військової служби міжнародним стандартам гуманності й відповідального застосування сили.

Виклад основного матеріалу. Проблема правового нігілізму військовослужбовців проявляється як поступове стирання меж між допустимим і недопустимим, коли норма права перестає бути внутрішнім дороговказом і перетворюється лише на зовнішню вимогу. У цій зміні помітне глибше явище – криза цінностей, за якої моральні орієнтири втрачають надійність і більше не стримують людину від порушення встановлених правил. Таке зміщення акцентів формується непомітно: спершу як готовність виправдати дрібні відхилення від дисципліни, а згодом як звичка, що створює підґрунтя для серйозніших правопорушень. Коли моральна чутливість слабшає, правова норма перестає сприйматися як частина професійної честі, а отже і як обов'язок, без якого не існує військового служіння.

Цей процес набуває особливо небезпечного характеру в умовах війни, коли від кожного рішення залежить не лише дисципліна, а й безпека підрозділу. Саме тому статус військовослужбовця потребує підвищеного рівня внутрішньої відповідальності. Йдеться не про формальне знання статутів і не про страх перед покаранням. Йдеться про усвідомлення того, що військова служба тримається на чесності, вірності обов'язку й здатності діяти в межах права навіть у крайніх обставинах. Там, де ці чесноти підмінюються прагматизмом або звичкою «приспосовуватися», право неминуче втрачає свій зміст, а нігілізм перетворюється на буденну практику.

Звідси випливає, що юридична проблема не може бути розв'язана винятково юридичними засобами. Якщо норма не підкріплена внутрішнім переконанням, вона легко руйнується під тиском стресу, втоми чи команди, яка демонструє подвійні стандарти. Це підводить нас до ширшого висновку: правосвідомість військовослужбовця не може існувати без моральної основи, так само як без етичного стрижня не може існувати відповідальне командування. Коли

порушується ця внутрішня рівновага, юридична площина просто фіксує наслідки, але вже не здатна зупинити процес, що має моральне коріння.

Тема руйнування військової етики завжди здається складнішою, ніж перелік конкретних порушень, адже в її основі лежить накопичення дрібних відхилень, які з часом змінюють саму моральну тканину підрозділу. Саме кумулятивність цих відхилень визначає силу їхнього впливу: те, що спершу виглядає незначним, із повторенням перетворюється на нову норму поведінки. Коли звичка ігнорувати правила стає буденною, совість перестає бути внутрішнім стримувальним механізмом, а отже – втрачає свою превентивну функцію. У такій зміні помітна деформація морального відчуття, яке вже не реагує на порушення, бо вони здаються надто малими, щоби їх враховувати.

Викладені процеси мають внутрішню логіку поступового переходу від дрібних відхилень до системного правового нігілізму. Щоб наочно показати цю динаміку, доцільно представити її у вигляді узагальненої схеми (Таблиця 1), де простежується причинно-наслідковий зв'язок: від першопричини через конкретний прояв до кінцевого наслідку. Така структура дозволяє побачити, як навіть незначні порушення дисципліни, толерування подвійних стандартів чи відсутність моральних орієнтирів поступово трансформуються у стійку девіацію поведінки, що підриває правову культуру та боєздатність військової організації.

Таблиця 1. Механізми формування правового нігілізму військовослужбовців

Причина	Прояв	Наслідок
Повторюваність дрібних порушень	Толерування відхилень від дисципліни	Формування звички ігнорувати норми
Подвійні стандарти у командирському середовищі	Розрив між декларованими правилами та реальною поведінкою	Втрата авторитету командування, зниження довіри
Відсутність чітких моральних орієнтирів	Зміщення акцентів із честі та обов'язку на прагматизм	Ослаблення внутрішньої мотивації дотримуватися права
Домінування каральних методів відповідальності	Страх перед покаранням без внутрішнього переконання	Тимчасове утримання від порушень, але не стійка правосвідомість
Вплив стресу та бойових умов	Зниження моральної чутливості	Психологічна готовність до серйозних правопорушень
Відсутність етичного лідерства	Орієнтація на ситуативні рішення, а не на моральний приклад	Руйнування колективної правової культури

Таблиця 1 демонструє логіку переходу від дрібних порушень до системного правового нігілізму військовослужбовців.

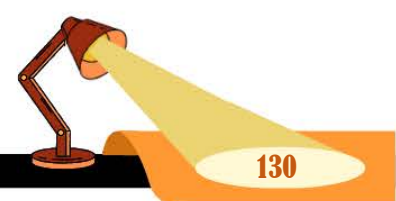

Схема 1. Етапи переходу від дрібних порушень до системного правового нігілізму

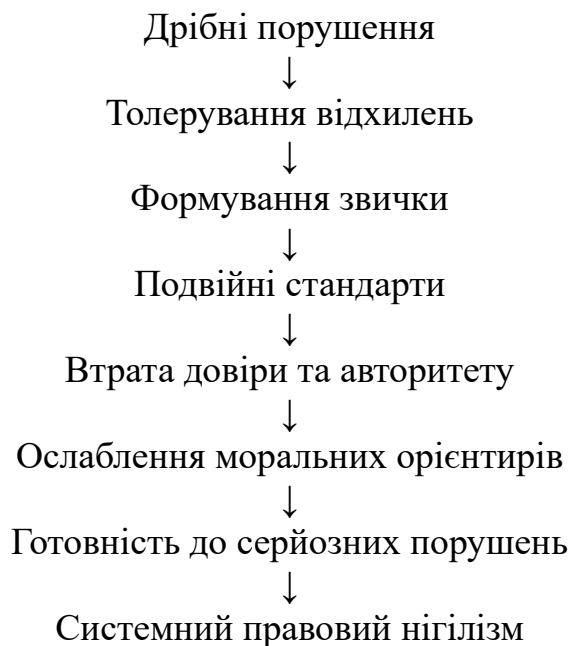
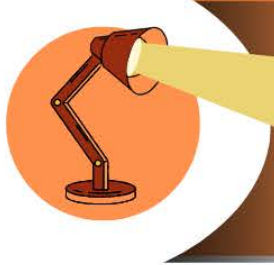

Схема 1 наочно демонструє поступовість процесу: від дрібних порушень дисципліни до формування системного правового нігілізму. Кожен етап є логічним продовженням попереднього: толерування винятків породжує звичку, подвійні стандарти руйнують довіру, ослаблення моральних орієнтирів відкриває шлях до серйозних правопорушень. У результаті виникає середовище, де правова норма перестає бути внутрішнім дороговказом і сприймається лише як формальна вимога. Така динаміка підкреслює, що боротьба з нігілізмом має починатися з профілактики дрібних відхилень і підтримки етичного лідерства.

Як видно з Таблиці 1, навіть незначні порушення дисципліни, толерування подвійних стандартів чи відсутність моральних орієнтирів поступово трансформуються у стійку девіацію поведінки, що підриває правову культуру та боєздатність військової організації. Цей процес не є ізольованим – він посилюється внутрішніми факторами, зокрема подвійними стандартами у командирському середовищі, які значно швидше руйнують довіру та дисципліну, ніж будь-який зовнішній тиск. Подвійні стандарти у командирському середовищі посилюють цей процес значно швидше, ніж будь-який зовнішній тиск. Якщо лідер демонструє одне на словах і зовсім інше на практиці, підлеглі природно орієнтуються не на правила, а на поведінкові сигнали. Таке роздвоєння етичної реальності непомітно підриває авторитет керівництва, позбавляє слово ваги і створює середовище, у якому дисципліна починає сприйматися як декоративна форма, а не як спільна моральна основа. Етичне лідерство не може існувати там, де чесність замінюється ситуативністю, а прозорість – страхом перед відповідальністю.

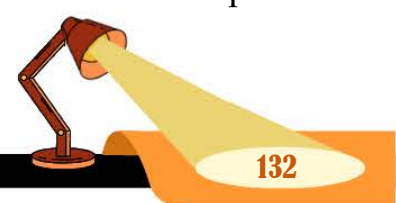
Перехід від дрібних порушень до серйозних правопорушень має логіку, яку легко простежити у військовій практиці. Він ніколи не відбувається раптово. Спершу з'являється толерування винятків, потім звичка діяти за інерцією, а далі виправдання власних і чужих порушень. Коли совість більше не реагує на дрібні відхилення, виникає психологічна готовність переступати й через серйозні межі. Тому кожне незауважене порушення працює як сигнал: норма не є абсолютною, її можна обійти. Там, де цей сигнал стає системним, правосвідомість втрачає стійкість, а порушення перетворюються на очікувану частину повсякденності.

Усе це формує внутрішнє середовище, у якому право дедалі гірше виконує свою виховну й регулятивну функцію. Етика, позбавлена підтримки колективної поведінки, втрачає здатність бути внутрішнім законом. Саме в цій точці стає очевидним, що нігілізм – це не одиничний акт відмови від норми, а продукт тривалого нагромадження моральних компромісів, які поступово формують нову систему орієнтирів, далеких від честі й професійного обов'язку.

У центрі військової професії завжди стоїть здатність діяти відповідально навіть тоді, коли зовнішній контроль слабшає або взагалі відсутній. Саме з цього народжується уявлення про етику як внутрішній закон, що спрямовує поведінку не завдяки примусу, а завдяки усвідомленню власного місця у структурі обов'язку. Коли моральні орієнтири надійно інтегровані у професійну ідентичність військовослужбовця, вони формують той фундамент, на якому вибудовується стійка правосвідомість. Цей процес має природну послідовність: етичні переконання породжують внутрішню дисципліну, вона зміцнює правову культуру, а вже вона забезпечує здатність підрозділу підтримувати боєздатність у складних умовах. Так працює превентивний механізм, який дозволяє запобігати порушенням не на рівні санкцій, а на рівні цінностей.

Зовнішній контроль, представлений системою санкцій і юридичної відповідальності, виконує важливу, але обмежену функцію. Він потрібен там, де необхідно чітко зафіксувати межу допустимого. Проте сам по собі він не створює внутрішньої переконаності в тому, що дотримання права є частиною честі професії. Страх перед покаранням ніколи не здатен сформувати глибоку повагу до правового порядку. Він лише утримує від порушень тоді, коли ризик викриття високий. У момент реальної небезпеки або емоційного виснаження цей страх швидко втрачає силу.

Натомість внутрішній контроль, який народжується з почуття обов'язку, працює інакше. Він не потребує постійного нагляду і не зникає під тиском обставин. Коли людина сприймає правила як частину власної честі, вона діє відповідально навіть тоді, коли ніхто не бачить її вчинків. Саме така мотивація створює передумови для стійкої дисципліни, де правова норма стає не тягарем, а формою самоповаги. Це дає змогу підрозділу триматися на спільному моральному ґрунті, не розмиваючи його ситуативними рішеннями чи внутрішніми компромісами.

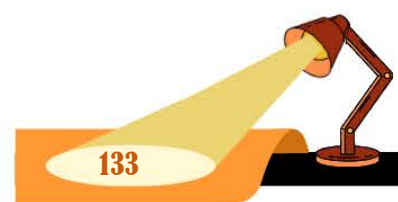
Ця відмінність між зовнішнім і внутрішнім контролем виявляє ключову закономірність: право працює ефективно лише тоді, коли воно співзвучне етичним переконанням особового складу. Там, де моральна основа слабка, юридичні механізми перетворюються на формальність, яка не здатна стримати розвиток нігілізму. І навпаки – сильна етична культура створює той простір, де боєздатність спирається не лише на технічну підготовку, а й на внутрішню готовність діяти відповідально, навіть якщо ціна рішення висока.

Інтеграція етичного виміру в адміністративно-правову реформу неминуче виходить за межі технічних змін і поступово формує нову культуру відповідальності. Коли йдеться про військову сферу, така інтеграція набуває граничної ваги: будь-яка прогалина між нормою й поведінкою обертається не лише дисциплінарним збоєм, а й загрозою для життя. Саме тому освітній, інституційний і правовий компоненти повинні працювати як єдиний організм, здатний підтримувати моральну стійкість і формувати середовище, де етика не декларується, а стає практикою.

Освітній вектор задає підґрунтя цієї трансформації. Курс військової етики має вирости з формальної дисципліни до інтелектуального простору, у якому розглядають конфліктні ситуації, межі допустимого, внутрішню ціну наказу й відповідальність за наслідки рішень. Етичне лідерство стає логічним продовженням: воно не стільки про стиль командування, скільки про здатність бути моральним прикладом, який знімає спокусу діяти поза правом навіть тоді, коли зовнішній контроль здається слабким або віддаленим. Таке навчання поступово формує здатність розпізнати момент, у якому починається ерозія совісті, й запобігти її перетворенню в порушення.

Інституційний вимір надає цій освітній основі реальні механізми дії. Незалежні Етичні Комісії мають виконувати не каральну, а діагностичну та коригуючу функцію. Їхня сила у довірі, яку вони здатні вибудувати, демонструючи неупередженість, фаховість і чітке розмежування між помилкою, що потребує роз'яснення, і вчинком, який вимагає відповідальності. Коли особовий склад бачить прозорий механізм оцінювання поведінки, зникає відчуття подвійних стандартів, що часто стає джерелом правового нігілізму й внутрішнього опору дисципліні.

Правовий компонент завершує конструкцію, забезпечуючи рівновагу між справедливими санкціями й відновною логікою відповідальності. Удосконалення механізмів реагування на військові правопорушення має відмовитися від формального підходу, що обмежується фіксацією провини. Натомість важливо враховувати контекст, мотиви, наслідки та здатність особи до моральної корекції. Справедливість у такій моделі перестає бути абстракцією: вона працює на відновлення порядку, а не на його механічне підтримання. Саме цей баланс зовнішнього й внутрішнього контролю формує середовище, у якому право знову співзвучне честі, а реформа стає не актом державного управління, а процесом особистісної та професійної еволюції.

Міжнародний досвід НАТО показує, що протидія правовому нігілізму починається не з суворіших санкцій, а з формування культури, у якій моральні стандарти працюють як внутрішній механізм самоконтролю. Концепція *ethical leadership* стала основою цієї моделі: командир у ній постає не лише носієм повноважень, а передусім моральним авторитетом, який задає тон взаєминам у підрозділі. Саме через таку оптику розкривається ключова закономірність: чим сильніша етична позиція лідера, тим нижчий рівень толерантності до порушень і тим вищою є готовність особового складу дотримуватися права навіть у складних операціях. Показовим є те, що у НАТО етичні стандарти закріплені не лише на рівні загальних принципів, а й у спеціальних документах. Зокрема, NATO Code of Conduct (2020) [8] визначає базові цінності служби – лояльність, відповідальність, професіоналізм та доброчесність як основу довіри та дисципліни в багатонаціональних підрозділах. Аналогічно, у США Army Leadership Manual ADP 6-22 (2019, оновлений 2025) [9] підкреслює, що лідерство неможливе без морального прикладу, а етичні рішення є ключовим елементом професійної компетентності командира. Ці документи демонструють, що міжнародна практика поєднує правові та моральні стандарти, створюючи комплексну модель протидії правовому нігілізму. Таким чином, українська практика може бути збагачена міжнародними стандартами, що поєднують правові та моральні вимоги.

У практиці НАТО це працює через системне поєднання навчання, комунікації та повсякденного прикладу. Офіцерів навчають розпізнавати моральні ризики, приймати рішення в умовах невизначеності, відкрито обговорювати етичні дилеми й пояснювати особовому складу межі дозволеного не як формальність, а як частину професійної честі. Такий підхід знімає мовчазне виправдання дрібних порушень, які часто стають першими кроками до серйозної девіації.

Показовим є те, що в НАТО етика не ізолюється від дисципліни чи правового регулювання. Навпаки, вона формує контекст, у якому правова норма сприймається природно, а не як зовнішній примус. Підрозділи, що демонструють високий рівень *ethical leadership*, зазвичай мають нижчі показники внутрішніх правопорушень, краще реагують на стресові ситуації та швидше відновлюють порядок після критичних епізодів. Це підтверджує прямий зв'язок між моральною стійкістю, правовою дисципліною і боєздатністю.

Для України цей досвід відкриває два ключові горизонти. Перший – можливість інтегрувати етичне лідерство в систему підготовки командирів, щоб зміцнити внутрішній бар'єр проти правового нігілізму. Другий – шанс побудувати модель, у якій моральна культура стає частиною оборонної спроможності, а не додатковим елементом навчальної програми. Саме такий підхід робить досвід НАТО не просто корисним, а стратегічно необхідним для нашої власної військової реформи.

Висновки. Узагальнення цієї роботи підводить до очевидної, але часто недооціненої істини: подолати правовий нігілізм у військовому середовищі можна лише тоді, коли морально-етичні принципи стають не супровідним елементом дисципліни, а фундаментом права. Якщо норма не спирається на внутрішні переконання, її дія слабшає; якщо ж моральний імператив підсилює правову вимогу, дисципліна набуває не примусового, а природного характеру. Саме на цьому перетині формується стійкість, здатна захищати військову організацію від внутрішньої ерозії.

У стратегічному вимірі питання етики вже не виглядає внутрішньою справою армії. Воно переходить у площину національної безпеки, адже саме моральна культура визначає легітимність застосованої сили, ступінь довіри суспільства та відповідність міжнародним стандартам, без яких неможлива повноцінна інтеграція в систему колективної оборони. Рівень правосвідомості військовослужбовців перетворюється на маркер зрілості держави, що веде війну, але водночас дотримується принципів права.

Перспективи подальших досліджень окреслюють новий напрямок:

необхідно здійснити емпіричне вивчення рівня правосвідомості військовослужбовців, щоб визначити реальний стан морально-правової культури у військових колективах;

–провести порівняльний аналіз українського досвіду та практики НАТО, зокрема щодо інтеграції етичних стандартів у систему військового управління;

–здійснити емпіричне вивчення рівня правосвідомості військовослужбовців, щоб визначити реальний стан морально-правової культури у військових колективах;

–розробити та апробувати методики оцінки етичного лідерства, які дозволять вимірювати його вплив на дисципліну, довіру та боєздатність;

–глибше проаналізувати, як працюють етичні комісії, які саме психологічні програми реально зміцнюють внутрішній контроль і як змінюється правосвідомість під впливом системної моральної підготовки.

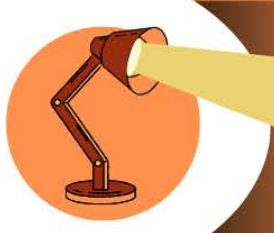
Важливо зрозуміти, чи здатні ці механізми не лише знижувати рівень порушень, а й формувати середовище, у якому вірність праву стає природним станом військової служби. Саме від цього залежить, чи зможе реформа перейти від декларацій до стабільної практики, що підтримує боєздатність і формує військо, якому довіряє власне суспільство і міжнародні партнери.

Література:

1. Теорія права та держави: підручник / за ред. О.В. Зайчука. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 568 с.

2. Сивак О., Дурач В. Виховання правової культури військовослужбовців – невідкладне завдання кадрової політики у Збройних силах України // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. пр.* Львів, 2007. Вип. 19. С. 145–150.

3. Коба М., Коба О. Правові та соціальні механізми захисту прав військовослужбовців Національної гвардії України в умовах російсько-української війни: окремі аспекти // *Social Development Economic and Legal Issues*. 2025. № 2. DOI: 10.70651/3083-6018/2025.2.11.
4. Snider D.M., Wade C.A. *Lifting the Fog of Peace: The Role of the Military in a Democracy*. Carlisle: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2005. 215 p.
5. Александров В.М. Правова культура військовослужбовця як чинник формування правової держави // *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 3. С. 45–52.
6. Денісюк С.Ф. Правова культура військовослужбовців Національної гвардії як чинник формування правової держави // *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 120–124.
7. Волобуєв В., Веретільник В., Гнидюк О. Військове лідерство у XXI столітті: від традиційних моделей до концепції етичного лідерства // *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Хмельницький, 2023. № 2. С. 55–63.
8. NATO. *Code of Conduct*. Brussels: North Atlantic Council, 2020. 24 p.
9. Department of the Army. *ADP 6-22 Army Leadership and the Profession*. Washington, DC: Headquarters, Department of the Army, 2019 (updated 2025). 132 p.

References:

1. Zaychuk, O. V. (Ed.). (2008). *Teoriia prava ta derzhavy* [Theory of law and state]. Yurinkom Inter [in Ukrainian].
2. Syvak, O., & Durach, V. (2007). Vychovannia pravovoi kultury viiskovosluzhbovtziv – nevidkladne zavdannia kadrovoi polityky u Zbroinykh sylakh Ukrainy [Educating the legal culture of servicemen – an urgent task of personnel policy in the Armed Forces of Ukraine. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*, 19, 145–150 [in Ukrainian].
3. Koba, M., & Koba, O. (2025). Pravovi ta sotsialni mekhanizmy zakhystu prav viiskovosluzhbovtziv Natsionalnoi hvardii Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: okremi aspekty [Legal and social mechanisms for protecting the rights of servicemen of the National Guard of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war: Individual aspects. *Social Development Economic and Legal Issues*, (2). <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.2.11> [in Ukrainian].
4. Snider, D. M., & Wade, C. A. (2005). *Lifting the fog of peace: The role of the military in a democracy*. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College [in English].
5. Aleksandrov, V. M. (2020). Pravova kultura viiskovosluzhbovtzia yak chynnyk formuvannia pravovoi derzhavy [The legal culture of a serviceman as a factor in the formation of a rule-of-law state]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*, (3), 45–52 [in Ukrainian].
6. Denysiuk, S. F. (2021). Pravova kultura viiskovosluzhbovtziv Natsionalnoi hvardii yak chynnyk formuvannia pravovoi derzhavy [The legal culture of servicemen of the National Guard as a factor in the formation of a rule-of-law state]. *Iurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (6), 120–124 [in Ukrainian].
7. Volobuiev, V., Veretilnyk, V., & Hnydiuk, O. (2023). Viiskove liderstvo u XXI stolitti: vid tradytsiinykh modelei do kontseptsii etychnoho liderstva [Military leadership in the 21st century: From traditional models to the concept of ethical leadership]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*, (2), 55–63 [in Ukrainian].
8. NATO. (2020). *Code of conduct*. North Atlantic Council [in English].
9. Department of the Army. (2019/2025). *ADP 6-22 Army leadership and the profession*. Headquarters, Department of the Army [in English].

